

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.4.28

Nadiia Stasiuk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2514-154X>

National University of Life and Environmental Science of Ukraine

PARTICULAR ASPECTS OF LEGAL PREVENTION AND COUNTERACTION TO DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

Надія Стасюк

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

The research paper is devoted to the normative-legal base of national legislation on prevention and counteraction to domestic violence, as well as to the analysis of scientific works on this problem. Legislative provisions on domestic violence that contribute to preventing and combating this phenomenon and bringing them into line with the Istanbul Convention are analyzed. The author carried out a comprehensive analysis of article 126-1 of the Criminal Code and established a list of persons covered by legislation on the prevention of domestic violence. The author has formulated specific proposals for the harmonization of national legislation with international standards, which will ensure the prevention and combating of domestic violence. Based on the analysis of scholar opinions and the characteristics of this type of violence as a criminal category, the author proposed her own definition of domestic violence.

Keywords: domestic violence, victim of violence, violence in a family, Istanbul Convention, international standards.

Постановка проблеми. Домашнє насильство в сім'ї є транснаціональною проблемою, яка кожної хвилини завдає шкоди найвищим людським цінностям – життю та здоров'ю. Міжнародною спільнотою домашнє насильство визнано однією з найбільш розповсюджених та небезпечних явищ суспільного життя. Програми подолання насильства стають не тільки внутрішньо-державною справою, а й вирішується на міжнародному рівні за допомогою практично всіх країн світу.

Без ефективних правових механізмів боротьби із цим явищем неможливо створити умови для самореалізації та розвитку кожної людини, реалізації основних принципів демократії та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме тому аналіз сучасних проблем, які дозволять розробити ефективні механізми протидії домашньому насильству є надзвичайно актуальним. Також необхідним у цьому контексті буде аналіз відповідності норм вітчизняного законодавства міжнародним стандартам протидії домашньому насильству, які в подальшому можуть стати правовою основою для українського законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти подолання та протидії домашньому насильству були предметом наукового дослідження таких вчених як В.В. Голіна, І.Д. Горшкова, О.О. Дудоров, Ю.В. Лисюк, Д.В. Попова, О.В. Старчук, М.Д. Хавронюк, І.І. Шуригіна тощо. Проте питання щодо створення ефективного правового механізму боротьби із цим явищем мають фрагментарний характер, що зумовлює актуальність обраної тематики.

Метою статті є дослідження правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству на національному та міжнародному рівнях, вироблення концептуальних підходів запобігання домашньому насильству, встановлення суттєвих ознак та вироблення поняття домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству кожного року більше 3 мільйонів дітей в Україні спостерігають за актами

насильства у сім'ї або навіть є їхніми учасниками і майже більше 70% жінок піддаються різним формам знущань і принижень¹.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України протягом січня-квітня 2019 р. обліковано 163 кримінальних правопорушень за статтею 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), з них 51 провадження направлено до суду з обвинувальним актом².

Криміналізація домашнього насильства є позитивним кроком на шляху протидії цьому негативному соціальному явищу. Проте, варто зазначити, що науковці в галузі кримінального права неодноразово наголошували на вагомій ролі саме механізмів профілактики злочинності. В. В. Голіна стверджує, що для протидії злочинності недостатньо тільки кримінально-правових заходів, так як вони носять обмежений характер, бо повністю не зачіпають причин і умов злочинності³.

Профілактичні заходи, що спрямовані запобіганню та протидії різного виду злочинів відрізняються своєю направленістю на збереження правоохоронних цінностей. Також різного роду профілактики злочинів полягають в тому, що вони становлять цілісну систему, структурною одиницею яких є правові норми, що є регулятором попереджувальної діяльності⁴.

Підписавши 7 листопада 2011 року Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція)⁵, Україна вступила на шлях гармонізації вітчизняного законодавства в сфері домашнього насильства, проте досі не ратифікувала її. На сьогодні єдиним законопроектом, який був розроблений з цією метою був зареєстрований 14 листопада 2016 р. № 0119, проте був відкликаний⁶. 6 грудня 2017 року був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що передбачив кримінальну та адміністративну відповідальність за домашнє насильство⁷.

Метою й завданням даного Закону є встановлення кола суб'єктів, на яких покладається функція щодо запобігання та протидії домашньому насильству, а також захист дітей та жінок від насильства й жорстокого поводження⁸. Варто відзначити, що Законом передбачено повне оновлення усієї системи надання різного роду допомоги мережею діючих закладів (наприклад, це нтрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства).

Стамбульська конвенція створила правову основу захисту жінок та дітей від усіх форм насильства, спрямована на попередження та ліквідацію цього негативного явища, а також передбачає міжнародний механізм нагляду за дотриманням її положень на національному рівні.

Домашнє насильство, відповідно до норм Стамбульської конвенції можна охарактеризувати як акт фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбувається в сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або партнерами, незалежно від того чи проживає правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні⁹.

Серед основних заходів, що має забезпечити держава для запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству, Стамбульська конвенція називає:

– забезпечення систематичного навчання фахівців, які перебувають у тісному контакті з жертвами такого насильства;

¹ Додаток до листа Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству 2018

(Міністерство освіти і науки України). *Офіційний веб-портал Верховної ради України*.

<<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>> (2020, червень, 01).

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за квітень 2019 р. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. <https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo>(2020, червень, 01).

³ Голіна, В. (2015). Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми злочинності*, 130. 145–154.

⁴ Бабенко, А.М., Бусол, О.Ю., Костенко, О.М. (2018). *Кримінологія: підручник*. Харків, 320-321.

⁵ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. *LIGA 360*. <<https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=2>> (2020, червень, 01).

⁶ Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492>. (2020, червень, 01).

⁷ Закон про запобігання та протидію домашньому насильству 2017 (Верховна Рада України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>> (2020, червень, 01).

⁸ Закон про запобігання та протидію домашньому насильству 2017 (Верховна Рада України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>> (2020, червень, 01).

⁹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. *LIGA 360*. <<https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=2>> (2020, червень, 01).

– проведення кампаній щодо підвищення обізнаності з питань насильства щодо жінок та домашнього насильства, формування «нульової толерантності» у суспільстві до будь-яких проявів такого насильства;

– включення тем стосовно проблематики насильства щодо жінок та домашнього насильства, рівності та недискримінації, ненасильницького розв'язання конфліктів у сімейних та міжособистісних відносинах у навчальні матеріали на всіх рівнях освіти;

– визнання та підтримка важливої ролі НУО, а також залучення медіа-простору та приватного сектору для протидії стереотипним уявленням про сімейні ролі та обов'язки, формування поваги до членів своєї сім'ї та близьких осіб;

– впровадження системи програм для кривдників, які мають бути двох видів – для осіб, які вчинили домашнє насильство, та осіб, які вчинили статеві злочини. Вони мають проводитись досвідченими фахівцями, які пройшли належну підготовку. Значущість таких програм значно зростає в умовах країн, де відбувається збройний конфлікт, адже особи, що повертаються із зони конфлікту, потребують реабілітації та психологічної підтримки¹.

Варто зауважити, що Україні надається активна міжнародна допомога в ратифікації Стамбульської конвенції. Зокрема, за допомогою проекту Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні» зміцнюються основні національні інститути в сфері запобігання й боротьби з домашнім насильством щодо жінок, налагоджується робота в цьому питанні із представниками законодавчої влади та виконавчої влади тощо².

Серед рекомендацій Ради Європи варто виділити наступні:

– Україна повинна йти шляхом запровадження у вітчизняне законодавство визначення поняття насильства щодо жінок / насильства за гендерною ознакою («гендерно-зумовленого насильства»);

– Україна повинна внести корективи до визначення поняття «домашнього насильства» з метою гармонізації положень відповідно до Стамбульської конвенції;

– Україна повинна переглянути сферу застосування національних законів для забезпечення «знищення» всіх форм насильства, приділяючи особливу увагу жінкам;

– Україна повинна вдосконалити вітчизняне законодавство щодо рівності прав між жінками й чоловіками щодо протидії дискримінації тощо³.

Враховуючи основні причини, мотиви та умови вчинення домашнього насильства варто зосередити посилену увагу саме на заходах його запобігання (особливо, профілактики). Серед них основну роль відведено саме правовим. Ними є законодавчі норми, що встановлені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 173-1), Кримінальним кодексом України (ст.126-1 «Домашнє насильство») тощо.

З метою реалізації положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було прийнято низку інших нормативно-правових актів. Наприклад, Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658⁴.

Вищезазначені законодавчі акти встановлюють визначення основних термінів, що конкретизують загальні положення щодо домашнього насильства (наприклад, «жертва насилля», «попередження насильства в сім'ї» тощо).

Проте, незважаючи на безумовну позитивність прийняття цих нормативно-правових актів, відзначимо, що законодавцем не передбачено механізму реалізації вищезазначених положень,

¹ Дудоров, О.О., Хавронюк, М.І. (2019). *Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України)*. Київ: Ваіте, 8.

² Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні. *Українсько-шведський проект за підтримки Ради Європи*. <<http://www.hberta.dp.ua/3page icK1333>> (2020, червень, 01).

³ Відповідність окремих законів України вимогам конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно ланок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». *Офіційний веб-сайт Центру політико-правових реформ*. <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Legislative_AssessmentReport_UA.pdf> (2020, червень, 02).

⁴ *Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі 2017* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n253>> (2020, червень, 02).

особливо функціонування служб, що покликані захищати осіб, які потерпіли від домашнього насильства.

Також проблемним питанням законодавства щодо протидії домашньому насильству є синонімічність категорій понять «насильство в сім'ї» та «домашнє насильство». З метою уникнення колізій, необхідно привести вітчизняне законодавство у відповідність із міжнародно-правовими актами й виключити поняття «насильство в сім'ї», залишивши поняття «домашнє насильство».

Сам факт криміналізації домашнього насильства в Україні заслуговує позитивної оцінки. Але з точки зору відповідності такої криміналізації критеріям, що висувуються Європейським Союзом, ефективності виконання кримінальним законодавством функції забезпечення охорони людини, як найвищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України), законодавчої і юридичної техніки, формулювання ст. 126-1 КК України викликає певні заперечення.

Так, статтею 126-1 КК України по суті криміналізоване «дрібне» домашнє насильство з адміністративною преюдицією. У пересічного громадянина у побутовому оточенні складається враження, що інші більш тяжкі наслідки домашнього насильства не відносяться до цього ганебного, соціально небезпечного для суспільства явища. Так, щодня поліція фіксує біля 350 фактів домашнього насильства і в 70–80 % випадків його жертвами стають жінки¹.

Між тим, у п. «а» ст. 1 Стамбульської конвенції категорично проголошено ціль захисту жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства². Для досягнення цієї головної цілі (ліквідація домашнього насильства) сторони, які приєдналися до цієї Конвенції, вживають необхідних законодавчих та інших заходів для прийняття та здійснення загальнодержавної ефективної, усеосяжної та скоординованої політики, яка охоплює всі відповідні заходи для запобігання всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції (ст. 7). Отже, Стамбульська конвенція не поділяє домашнє насильство на дрібне і не дрібне.

Відтак, на сьогоднішній день, за умови посилення державного захисту від домашнього насильства, запровадження у тому числі і кримінальної відповідальності за домашнє насильство стало можливо більш ефективно захищати від домашнього насильства і найбільш ефективно запобігати новим інцидентам домашнього насильства, враховуючи можливість застосування до винної особи адміністративного, кримінального покарання та обмежувальних заходів.

Між тим, неможливо не зауважити, що на сьогоднішній день в Україні набув чинності не тільки Закон України «Про запобігання домашньому насильству», а й почали працювати мобільні групи допомоги постраждалим від домашнього насильства, працюють відповідні телефони довіри, створено та відкрито притулки для постраждалих від домашнього насильства.

Тобто в Україні на сьогодні домашнє насильство не є суто сімейною та приватною справою, оскільки державою запроваджено та працює ефективний механізм протидії та запобігання домашнього насильства, також проводиться робота щодо ратифікації Стамбульської конвенції, яку розпочато, та сподіваємося, що у найкоротші часи зазначену Конвенцію буде ратифіковано нашою державою.

Висновки. Проаналізувавши становище правового регулювання протидії домашнього насильства встановлено, що вітчизняне законодавство в сфері протидії домашньому насильству потребує ретельнішого вдосконалення, а також напрацювання нової нормативно-правової основи у зв'язку з вимогами сучасного європейського нормотворчого процесу.

В Україні прийнята спеціальна правова база щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Крім того, Верховна Рада України так і не спромоглася ратифікувати Стамбульську конвенцію, яка була укладена ще в 2011 року. Разом з цим прийняття спеціальних законодавчих актів, комплексний підхід до запобігання та протидії домашньому насильству, його криміналізація є важливим кроком у напрямі подолання цього явища.

Вважаємо, що визначення домашнього насильства, що міститься в ст. 126-1 КК України не повною мірою розкриває суть даного визначення. Ми пропонуємо *авторське визначення домашнього насильства*: це діяння (дія або бездіяльність), яка посягає на тілесну недоторканність, здоров'я, в тому числі психічне, волю, статеву свободу, безпеку іншої людини, що вчинюється у сім'ї, між подружжям (в тому числі – колишнім) або між партнерами, які проживають (проживали) однією

¹ Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні (2017). Київ, 43-44.

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами. LIGA 360. < <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=2> > (2020, червень, 01).

сім'єю без шлюбу, незважаючи на те, проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа.

Варто також зазначити, що у профілактиці (запобіганні) домашнього насильства серед правових інструментів основну увагу варто також приділяти ідеологічним та організаційно-управлінським заходам. Однак, вони не мають обмежуватися лише тренінгами та навчанням правоохоронних органів через те, що домашнє насильство – це комплексна проблема, яка потребує об'єднання всіх сфер суспільного життя.

References:

1. *Metodychni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta protydii nasyilstvu 2018* [Guidelines for Preventing and Combating Violence]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy* [Official web site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
2. *Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi za kviten 2019 r.* [Unified Report on Criminal Offenses in the Country for April 2019]. *Ofitsiyni sait Ofisu Heneralnoho prokurora* [Official website of the Prosecutor General's Office]. <https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
3. Golina, V. (2015). Kryminolohichna profilaktyka zlochynnosti: poniattia, spetsyfika, struktura, ob'iekt zapobizhnoho vplyvu [Criminological Crime Prevention: Concept, Specifics, Structure, Object of Preventive Influence]. *Problemy zlochynnosti* [Problems of Crime], no. 130, 145-154. [in Ukrainian].
4. Babenko, A.M., Busol, O.Yu., Kostenko, O.M. (2018). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. *Konventsia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotby z tsymy yavyshchamy* [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]. *LIGA 360*. <<https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=2>> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
6. *Proekt Zakonu pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyshchamy 2016* [Draft Law on Ratification of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence 2016]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official web site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
7. *Zakon Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasyilstvu 2017* [Law On Prevention and Counteraction to Domestic Violence]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
8. Dudorov, O.O., Khavroniuk, M.I. (2019). *Vidpovidalnist za domashnie nasyilstvo i nasyilstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy)* [Responsibility for Domestic Violence and Gender-based Violence (Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine)]. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].
9. *Zapobihannia ta borotba z nasyilstvom shchodo zhinok ta domashnim nasyilstvom v Ukraini 2020* [Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence in Ukraine]. *Sida*. <<http://www.hberta.dp.ua/3pageicK1333>> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
10. *Vidpovidnist окремих законів України вимогам конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінки і домашньому насильству та боротьбі з цим явищем»* [Compliance of Certain Laws of Ukraine with the Requirements of the Convention of the Council of Europe “On the Prevention and Control of Violence against Women and Domestic Violence”]. *Ofitsiyni veb-portal Tsentru polityko-pravovykh reform* [Official web portal of the Center for Political and Legal Reforms]. <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Legislative_AssessmentReport_UA.pdf> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
11. *Poriadok vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu i nasyilstvu za oznakoiu stati 2017* [Procedure for Interaction of Entities Carrying Out Activities in the Sphere of Prevention and Counteraction to Domestic Violence and Gender-Based Violence 2017]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n253>> (2020, June, 01) [in Ukrainian].
12. *Ekonomichni naslidky nasyilstva shchodo zhinok v Ukraini 2017* [Economic Consequences of Violence against Women in Ukraine 2017]. Kyiv: UNFPA. [in Ukrainian].